

Аса Цуг о лн äмтнä зöв

Б. КРАВЦОВ

1958 джилин мартин 16-д СССР-н Деед Советд суньгьвр болхмн. Эд суньгьвр цуг делгү, äд болн шуд суньгьврн зöвс, ингäгьвр дуугьан цууачицяр бсгäдæг кегдæмн.

Советск суньгьврн зöвнп цуг делгү гидж ягьад нeрäдгдв? СССР-н гражданмуд цуг делгү кевär суньгьврт орлцлгн ягьдæг теткдæв?

Эн сурврт хару бгхин кергт суньгьачнр улснч список авад хäläй. Эн списокд суньгьврн бдр күртл 18 нас зуусн гражданмуд цугтан орулднa. Суньгьврн зöвс гаргьлгьн мана советск орн-нутгт ик цöн, күнд уул гаргьад заргьар цааджлгдсн улс, олна заклгн болдж гаргьднa. Суньгьврн зöвнп адга улс бас эдлхш.

Капиталистическ орн-нутгудт болхла суньгьврт орх зöв эдлгнä насн 21 күрсн болц бдäн нас күрснäs авн орулднa. Тегäd суньгьврт ордж чадх зöвс багьчудин зöвär ик äньгн гаргьднa.

СССР-н Деед Советин депутат болдж, суньгьврн зöв эдлжæх болн суньгьврн бдр күртл 23 насн күрсн советск гражданин күн болгьнас кенч чигн суньгьгддж чадхмн. Суньгьгддæх улсн болн суньгьгддæх улснч насна цегднп заг бääхнп бас учрта. Государствена йосна ах органд жиргьлн дамшлтта болн политическ бат улс илгäх кергтä болсар тингдæг кегдснн.

Суньгьврн мана систем келн-äмтнä тускар йилгьвр гисн юм медхц. СССР-н Деед Советин депутатд суньгьгдхд болн суньгьвр келгнд орн-нутгт бääх келн-äмтснн, багь äмтснн граждандмуд цугтан орлцна. Союзн болн автономн республисär, автономн областсär болн келн-äмтнä округсар бääх 50-даву келн-äмтснн күч-көлсчнр, СССР-н Деед Советин палатсн негнп болджæх—Союзин Совет суньгьлгьнд орлцн деерän, энүнäs талдан цуг орн-нутгар äдлär гаргьгдсн суньгьврн округсар, оньгдан палатд—Келн-äмтнä Советд бийсннп элчнрән бас суньгьчхана.

Тегäd эн тöлäd мана советск суньгьврн систем йоста интернационализмн бärг-авцта. Им йовдл мана орн-нутгн оля-äмтн иньгдæг, ахдуугьннär негн бääхнп үзмджтä кевär медүлджäсн деерән тернп улм батрад йовхиг теткджәнä.

Баячудин эдлжæх орн-нутгудт болхла бääдл тöрүц оньгдан. Америкн Соединснн Штатст зун медтä негр улс болгьнас суньгьврт орлцгнп хойр-гурвн күн. Британск империн колонийд бääх äмтс англйск парламент суньгьлгьнд орлцлгьнас тöрүц гаргьгдчксн бääнä. Южн-Американск Союзин оля сай туземчнр болн индейчнр суньгьврн зöв уга бääчхәнä.

Мана советск орн-нутгт—күүкд улс äдл зöв күццяр эдлгьн делгү кегднä. Нидн джил бääрн газрин Советмү-

дин депутатст брäl сай даву күүкд улс суньгьгдв. Союзин болн автономн республик-снн Деед Советмудн депутатнр болдж 2 миньг гар; СССР-н Деед Советин депутатнрин тоод кебг зун күүкд улс йовна.

Капиталистическ зärm орн-нутгудар, үлгүрлхд, Иранд, Швейцард, Турцд, күүкд улс суньгьлгьнд орлцх зöв тöрүц уга. Англйск лордмуднн палатд нег чигн күүкд күн уга.

Тегäd мана суньгьврн зöв цуг делгү гисн, гражданмуд улс суньгьврн урниур одх хаалгьднп торвр, харшилт тöрүц уга йовдл. США-д болхла тиим харшилтсн йир оля. Үлгүрнп келхд, суньгьачнр суньгьврт орхин кергт нег ормдан 3 сарас авн 3 джил күртл бääх зöвтä болджана. Сургьуль уга болн англйск кел эс медг улс суньгьврн зöвс бас гаргьднa. Кесголи сай американчнрнр ингдæг правительствин органс суньгьлгьнд орлцх зöвäs гаргьдæг тоотнп цугтнп тоолхнп ик ут список болхмн.

Мана суньгьврн зöв äдл болджана. Эннп юн болджæхмб?

Мана суньгьврч багь наста эс гидж көбшн чигн болхмн, ямаранчн келн-äмтнä күн чигн болхмн, государствени ик көдлмшт бääх эс гидж предпрятяд, учрежденд көдлдж йовх эгл күн чигн болхмн. Хоорндан тиим заагта болдг болв чигн суньгьврч күн болгьн суньгьврт нег ду олзлх зöвтä. Талданар келхд суньгьврч күн болгьна дунь талин суньгьврч күн болгьна дуунла äдл.

СССР-н граждандмудас нег күн суньгьврн нег спискас үлү список орулдх зöв уга.

Суньгьвр келгнд суньгьачнр äдлär орлцгнп суньгьврн округе хоорндан äдлär бурдäгдæг болсар бас теткднä, округ болгьн йилгьвртä кирцән газрт гаргьднa, энүнд орулдг улснп тонь алькчн талдан округн улснп тооланп äдл болна. Суньгьврн округ болгьнд нег депутат суньгьднa.

Тегäd эн тöлäd СССР-н гражданмуд суньгьврт äдл зöв эдлдж орчхана—нег чигн суньгьврч үлү эс гидж күцц биш зöв эдлхш.

Бийсннп „демократийär“ бардмдæг кецхадг капиталистическ орн-нутгудт болхла суньгьврн зöвнп эн халхар кесг ааль-мек олзлад, государствени суньгьврн органст күч-көлсчнрäs орх элчнрин тоогьнп багьрулдг йовдлмуд үзгднä.

Тернп, үлгүрлхд, суньгьврн округс гаргьлгьнд тодрхагьар медгднä. Балгьслудт миллионермуд бääх центрнп äмтнä тонь ик цöн болв чигн округ гаргьднa, тернп балгьсна захд, көдлмшчнрин, оля то суньгьачнр бääх районд гарсн округла äдл болдж тоолгднa. Эн хойр, суньгьачнрин тоогьарн ик хол äдл биш округс, неджägьад депутат илгәнä. Тегäd „хавтхан ик мөньгтä туньгьрцгтä“ ул-

снп рабол үлү зöв эдлдж болдж гарна.

Цуг делгү болн äдл суньгьврн зöв эдлдж суньгьврт орчхадг советск гражданмуд эврәннп политическ зöвнп бийснп шуудтнп олзлна, талданар келхд бääсн газртæг бийснп депутатнран дурта Советд хоорндп торвр эс гидж эдчнр угагьар шуудтнп суньгьчхана. Энүнд мана суньгьврн зöвнп нег ончта йилгьврнп бääнä, тегäd мана суньгьвр шуд суньгьвр гидж нeрäдгднä.

Суньгьврнп шуудтнп келгн советск гражданмуд бийснп депутатнран суньгьдæг чадх аргь бгсн деерән, хбт бийлнп тедилгьән залгьла батар бärхиг теткнä. Оля-äмтнä суньгьсн советск депутат теднäsн бичгс авад, суньгьачнр улст эврәннп турврән таслхд дөнп болна, теднä бмн тооцагьан кенä. Суньгьврнп шуудтнп келг учрар суньгьачнр улс муугьар көдлмшән кегьад, седклан эс күцäсн депутатнрнр дурта цагтан хәрү дуудж авад, талдан улсар сольдж чадхмн болджана.

Шуд кедг суньгьврас оля девснп дамджулдæг, эс гидж джисү кевär-кедг суньгьвр оньгдардæг зöвär йилгьрнä. Капиталистическ зärm орн-нутгудт тиим суньгьвр кегднä. США-н президентиг болн вице-президентиг суньгьлгьнп джисү суньгьврн үлгүр болхмн. Темдгдæг бдр суньгьачнр ирдæг дуугьан äнд биш, зуг выборщик улснп спискин тöлä бгцхәнä. Зуг энүнä хбт бийлнп штатин хотл балгьсн болгьнд выборщикүд президентиг суньгьчхана. Бас эдү мет кевär хойр девснп дамджулдæг Италин, Бельгнн парламентснн деед палатснн депутатнр суньгьднa. Тегäd суньгьачнр кандидат улсла харгдæг чадх аргьан геецхәнä, теднän суньгьсна хбт бийлнп депутатнрин көдлмшнп шуудж чадх аргь уга болчхана. Дакад болхла, выборщик улснп дунд күч-көлсчнр хая-хая тусна. Тедн дунд ордгнп бääхтä суньгьачнр: фабрикантс, гуулгачнр, ах уулд церглäчнр, банкин чиновникүд нань чигн тиим улс. Эдн илär чигн, далдар чигн суньгьврн ашннп йилгьнä.

Суньгьврн советск закон нуувчннär дуугьан бглгь теткнä. Суньгьврч күн болгьн бийнп талин күнд медүллгө, эврәннп седклärн бюлетениг бийнп суньгьврн яршгд тавад дуугьан бгнä. Нуувчннär дуугьан бглгьн, илär дуугьан бгсär болхла, суньгьачнр бийсннп дурарн сулар, талин сүв-селвг угагьар кедж чадхиг теткнä. Энүнä тöлäd суньгьвр болх герт тал-талднп кабин кегднä. Америкн зärm штатст болхла суньгьачнрас йосн альк партин тöлä дуугьан бгхär бääхән келдæг бгтн гидж урдаснп некнä. Им болсн учрар дуугьан нуувчннär бгнä гисн кергтä юмн биш болдж үлднä.

(Цаарандкнп дарук номерт).